

Emakeele Seltsi keeleteimkonnas

Maire Raadik

eesti keele instituudi vanemkeelekorraldaja,
Emakeele Seltsi keeleteimkonna vanem

Tiina Leemets

eesti keele instituudi vanemkeelekorraldaja

2016. aastal tegi Emakeele Seltsi keeleteimkond ühe otsuse ja arutas lisaks mitut õigekeelsusküsimust, millega olid toimkonna poole pöördunud eesti keele instituudi keelekorraldajad. Teemade hulgas oli arvsõnade kokku-lahkukirjutus, protsendimärgi kirjutamine ja tsitaatsõnade vormistamine. Maaülikooli lektori Linda Püssa esildise alusel arutati sõna *läbi viima* tähendust.

Otsus sidekriipsuga rindliitsõnade käänamise kohta

Krista Kerge esildise alusel arutas keeleteimkond sidekriipsuga rindliitsõnade käänamist meilikoosolekutel 2015. aasta aprillis ja septembris ning koosolekutel 2015. aasta jaanuaris Tartus, 2016. aasta veebruaris Tallinnas ja sama aasta märtsis Tartus. Otsuse eeltööna valmis kaks kirjutist: mitmest omadussõnast koosnevate üksuste kirjutamise ja käänamise kohta Sirje Mäearult (2016) ning sidekriipsuga rindliitnimisõnade kujunemise kohta Maire Raadikult (2016). Otsuse tekst sai valmis 17. märtsil 2016, seejärel pani toimkond selle avalikkusele tutvumiseks välja Emakeele Seltsi kodulehele¹. Kuue kuu jooksul ei laekunud ühtki vastuhäält ning toimkond luges teksti selle valmimise kuupäevaga vastuvõetuks.

Otsuse sisuks on küsimus, kuidas käänata selliseid sõnu nagu *sekretärijuhiabi* või *lasteaed-alkool*. Varasem norming on näinud ette, et kahest võrdsest osast koosneval, kuid **üht mõistet väljendaval** sidekriipsuga

¹ Emakeele Seltsi keeleteimkonna koduleht asub aadressil <http://www.emakeele-selts.ee/keeleteimkond.htm>.

liitsõnal tuleb käännata mõlemat poolt: *sekretär-juhiabi* : *sekretärile-juhiabile*, *lasteaed-algkool* : *lasteaias-algkoolis*. Sellise käännamise eeskujuks on rahvapärased paarissõnad, mis tähistavad mingit kogumit (milles on **mitu eset, olendit või nähtust**): *naised-lapsed* : *naistel-lastel*, *noad-kahvlid* : *nuge-kahvleid*.

Tegelikus keeletarvitus on *sekretär-juhiabi* tüüpi sõnu käännatud pigem liitsõnana ja lühemaid nende hulgast võiks ka õigupoolest liitsõnana, st ilma sidekriipsuta kokku kirjutada: nagu *diivanvoodi* või *kööktuba* nii ka nt *muuseumkohvik* või *referenttoimetaja*. Omadussõnade puhul on ka tegelikus keeletarvitus olnud eelistatud ainult järelosa käännamine: *võrdlev-ajaloolist meetodit*, *avalik-õiguslikust telekanalist*.

Olles asja kaalunud, sõnastas keeletoimkond soovitus: pidada ühe eseme, olendi või nähtuse kaht aspekti tähistavates sidekriipsuga rindliitnimisõnades võimalikuks **nii senise normingu kohast mõlema osa käännamist kui ka muude liitsõnade eeskujust lähtuvat esiosa käänamata jätmist**. Samasuguse valikuvõimaluse jättis keeletoimkond ka sidekriipsuga rindliitomadussõnade käännamise puhul. Otsuse täistekst on avaldatud Emakeele Seltsi lehel.

Sõna läbi viima tähendus

2016. aasta 18. novembri koosolekul Tallinnas arutati esildist, mille on 29. septembril 2016 toimkonnale saatnud Eesti Maaülikooli eesti keele lektor Linda Püssa. Tema ettepanek on, et tegusõna *läbi viima* võiks peale tähenduse 'läbi suruma, vastupanule vaatamata saavutama' kasutada ka tähenduses 'tegema, korraldama', sest seda tegusõna kasutades ei tajuta enam nüanssi, et tegevus on tehtud vastuseisust või protestist hoolimata.

Läbi viima on ühendverb, mida paberlikus slängis kasutatakse väga mitmes tähenduses:

- 1) **tegema**, nt uuringut, küsitlust, vaatlust, intervjuud, arenguestlust, koolitust, kontrolli, järelevalvet, ülevaatust, ekspertiisi, auditit, inventuuri, protseduuri *läbi viima*,
- 2) **korraldama**, nt pidu, üritust, mängu, konkurssi, võistlust, õppust, õppepäeva, seminari, riigihanget, enampakkumist *läbi viima*,
- 3) **pidama**, nt pidu, koosolekut, loengut, oksjonit *läbi viima*,
- 4) **ellu viima, teoks tegema, teostama**, nt projekti *läbi viima*,
- 5) **andma**, nt tundi *läbi viima*,

- 6) **vastu võtma**, nt eksamit *läbi viima*,
- 7) **juhatama**, nt koosolekut, huviringi, töötuba, tseremooniat *läbi viima*,
- 8) **juhendama**, nt kursust, praktikat *läbi viima*,
- 9) **toimetama**, nt juurdlust, ülekuulamist, läbiotsimist, vaatlust *läbi viima*.

Eeskuju on võinud anda vene keel. Tegusõnade *провести* ja *внести* tähendusvastete hulgast leiame (*ära*) *tegema*, *teostama*, *ellu viima*, *korraldama*, *andma* (tundide kohta), *juhatama*, *juhendama* – needsamad tähendused, mille on endale võtnud ka „paberliku slängi kõlks” (Henn Saari 1985. aasta 26. mai „Keeleminutite” sõnastuses) *läbi viima*. Nagu näha, teeb *läbi viima* endale keeles teed teisi sõnu välja suretades, ning see on ka põhjus, miks keelekorraldajad on püüdnud tema kasutust piirata (Saari 2004: 365–366). Liialdustele osutamine saab seda päevakajalisemaks, mida pikemaks kasvab tõrjutud sõnade nimekiri.

Toimetajad on sõna väljaparandamisest siiski tüdinud ja ka keelekorraldajale märku andnud, et tähendussoovitused võiks leebemaks teha. Olles asja arutanud, loobusid ÖSi koostajad sõnaraamatu 2013. aasta trükis ühendverbide *läbi viima* ja ka *sisse viima* puhul märkusest „ei soovita tähenduses” ning asendasid selle viitega paberlikule, bürookraatlikule stiilile. Ühtlasi anti sõnaraamatu kasutajale õpetusi, kuidas paberlikke *läbi-* ja *sisseviimisi* neutraalsesse stiili ümber panna. Keeletoimikond tõdes, et *läbi viima* tähendus on laienenud, kuid oli üldjoontes nõus ÖSi koostajate hinnanguga, et osa selle sõna kasutusest kuulub paberlikku stiili.

Arvsõnade kokku-lahkukirjutus

Järgarve, murdarve ning arvust saadud *ne-* ja *line-*liitelisi omadussõnu on varem soovitatud kirjutada samade põhimõtete järgi mis põhiarve (Muuk 1927: 95–98). Pöörde senise tava suhtes tegi Tiiu Ereli „Eesti ortograafia” teine trükk (1997: 48), õpetades: *kaks tuhat*, aga *kahetuhandes*, *kahetuhandik*, *kahetuhande(li)ne*.

Kui seada põhi-, järg- ja murdarv ning arvust saadud *ne-/line-*lõpuline omadussõna sel moel kõrvuti (mida varasemad käsitlused polnud teinud), näib üks võimalus kirjutada need tõesti kokku kui tuletised (*s-*, *ik-* ja *ne-/line-*tuletis), mis ongi olnud Tiiu Ereli põhjendus. Eriti loomulik on kirjutada kokku murdarve (nt *kahetuhandik*, kolm *kahetuhandikku*, kolme

kahetuhandiku) ning *ne-/line-*liitelisi sõnu (*kahetuhandene, kahetuhandeline*), vähem järgarve. Just *kahe tuhandes* -laadi järgarvude kokkukirjutuse soovitus on eesti keele instituudi keelenõuküsjais läbi aastate võõrastust tekitanud ning igatsetakse taga varasema reegli lihtsust, nagu selle on sõnastanud üks kunagine kooligrammatika: on põhiarvus viis sõna, siis on vastavas järgarvuski viis sõna (Raadik 2015: 89).

Keeletoimkond arutas küsimust 18. novembril 2016 ja otsustas toetada eesti keele instituudi keelekorraldajate ettepanekut, mille kohaselt laienevad põhiarvsõnade kirjutamise põhimõtted ka järg- ja murdarvsõnade ning arvsõnast saadud *ne-* ja *line-*omadussõnadele: *viis tuhat – viie tuhandes, viis miljonit – viie miljondik, viis miljardit – viie miljardi(li) ne, pool kuus – poole kuuene, veerand kaks – veerand kahene*. Rööpvõimalus on kirjutada tuletisena kokku: *viietuhandes, viiemiljondik, viiemiljardi(li)ne, poolekuuene, veerandkahene*.

Protsendimärgi tühik

Protsendimärgi tühiku küsimuse on püstitanud Endel Risthein, kes on sellest kirjutanud mõne aasta eest Keeles ja Kirjanduses, ning Heido Ots, kes on pöördunud eesti keele instituudi keelekorraldajate poole. Endel Risthein (2011) on lähtunud seisukohast, et mõõteseaduse järgi tuleb Eestis kasutada rahvusvahelist ühikusüsteemi (SI), selle süsteemi rakendamise standardites nõutakse aga selgelt, et kõik ühikutähised (sealhulgas protsendi tähis) tuleb neile eelnevast arvust lahku kirjutada.

„Tehnikaleksikoni” (1981) järgi ei ole protsendimärk siiski SI ühik, vaid SI ühikutega võrdväärselt kasutada lubatav ühik, seega on mõistetav, et vabariigi valitsuse määruses rahvusvahelise mõõtühikute süsteemi ühikute kasutamise viisi kohta ei ole protsendimärgi kohta midagi öeldud. Standardis „Infotehnoloogia reeglid eesti keele ja kultuuri keskkonnas” tehakse vahet: eesti tekstis on protsendimärk tühikuta, ingliskeelses tühikuga (EVS 8:2008: 34, 48).

Varem on eesti keeles protsendimärki kirjutatud nii arvust lahku (vt nt Abo 1975: 124) kui ka arvuga kokku. Huvitav pilt avaneb Eesti entsüklopeedias: 1932–37 väljaandes järgneb protsendimärk arvule tühikuta, 1968–76 väikese tühikuga, 1985–2007 jälle tühikuta.

Protsendimärgi kirjutamisele ilma tühikuta andis normijõu Emakeele Seltsi keeletoimkonna 4. novembri 1994. aasta otsus arvude kirjutamise

kohta (Erelt 1995). Keeletoimkond arutas tühiku küsimust uuesti oma koosolekul 18. novembril 2016 ja võttis seisukoha: jätta senine, väga juurdunud soovitus – kirjutada protsendimärk arvuga kokku – üldkeele tarbeks jõusse, kuid möönda, et tühiku kasutamist erialadel, kus seesugune tava on juurdunud, ei tule siiski veaks pidada.

Tsitaatsõnade vormistamine

Tiina Leemetsa ettepanekul arutati 18. novembril 2016 mõnd reeglistamata või osaliselt reeglistatud seika tsitaatsõnade ortograafias ja morfoloogias.

1. Pikemat aega on kehtinud seisukoht, et tsitaatsõnad tuleb eesti tekstis kuidagi eristada. Värskeim „Eesti ortograafia” (Erelt 2016: 16) ütleb: „Muust eesti tekstist eristamiseks tuleb tsitaatsõnad kirjutada teises, nt kursiivkirjas.” Selline sõnastus möönab iseenesest ka teistsuguseid eristusvõimalusi, ent ei täpsusta neid. Varem on teise võimalusena mainitud eelkõige tsitaatsõnade esiletõstmist jutumärkidega (nt Kindlam 1976: 156, Rataspepp 2005: 168).

Uuemates kooliõpikutes (nt Bobõlski ja Puksand 2012: 85, Bobõlski, Puksand, Ross 2011: 69, Rataspepp ja Puik 2013: 125, Ehala ja Kitsnik 2012: 13) on üheselt väidetud, et tsitaatsõnad eristatakse muust tekstist kursiivi ehk kaldkirjaga, kaldkirjas tekstist omakorda püstkirjaga.

Toimkond pidas otstarbekaks sõnastada selge soovitus, et tsitaatsõnade eristamiseks sobib kaldkiri, kui muu tekst on püstkirjas, ja vastupidi. See on tänapäeval praktikas levinuim, koolis õpetatav ja teiste variantidega võrreldes vähem koormatud eristusviis; jutumärkidel on mitu funktsiooni ja nende puhul tekitaks suuremaid probleeme käändelõpu lisamine.

2. Reeglistamata on olnud tsitaatsõna algustähe valik juhul, kui selle päritolukeele ortograafia erineb eesti omast (nt tuleb saksa keeles kirjutada suure algustähega kõik nimisõnad, inglise keeles pühade ja tähtpäevade nimetused). Kuna tsitaatsõnu võib juurde tulla mis tahes keelest, on kasutataval (eriti õpilasel) lihtsam järgida kõikjal eesti reegleid, kui hakata välja selgitama iga võõrkeele ortograafiat. Niisiis sobib eesti tekstis kirjutada väiketähga nt *wunderkind*, *frau*, *halloween*.

3. Selgelt reeglistamata on olnud ka tsitaatsõnade käänamine, sh tüvevokaali valik. Senised õigekeelsussõnaraamatud ja võõrsõnade leksikonid

ei ole tsitaatsõnadele tüübinumbrit määranud, „Eesti keele seletav sõnaraamat” on seda teinud. Olgugi tsitaatsõnad eesti keeles justkui võõrkehad, eeldab nende lauses kasutamine vajaduse korral käänamist.

Tiiu Erelti (2000: 70) põhjalikus eesti morfoloogia ülevaateartiklis leidub lakooniline soovitus kursiivkirjas tsitaatsõnale „... lisada ülakoma abil harilikus kirjas eesti tüvevokaal *i* või käändelõpp”. Soovituse näidete hulgas ei ole aga ühtki *s*-iga lõppevat sõna, mille puhul *i*-line käänamine erineks märgatavalt samasuguste oma- ja laensõnade käänamisest (vrd *haggis* [hägis] ja *sügis*, *opus* ja *oopus*).

ing-lõpuga võõrsõnade tüvevokaalina võivad normitud olla nii *-i*, *-u* kui ka mõlemad. Samasugust varieerumist on näha tsitaatsõnade tegelikus kasutuses. „Eesti keele seletavas sõnaraamatus” oleneb *ing*-lõpuliste tsitaatsõnade tüvevokaal silpide arvust: nimetavas kahesilbilistel on antud *-u*, kolmesilbilistel *-i*. Ilmselt saaks siingi jätta kahesilbiliste sõnade puhul kasutajale valikuvõimaluse.

Toimikond pidas otstarbekaks sõnastada soovitus järgmiselt: käänamisel lisatakse kaldkirjas tsitaatsõnale püstkirjas ülakoma ja käändelõpp ning vajaduse korral tüvevokaal.

Viidatud kirjandus

- Abo, Lembit 1975. Käsikiri ja korrektuur. 2., ümbertöötatud trükk. Tallinn: Valgus.
- Bobõlski, Reet, Helin Puksand 2012. Peegel 1. 7. klassi eesti keele õpik. 3., parandatud trükk. Tallinn: Koolibri.
- Bobõlski, Reet, Helin Puksand, Margit Ross 2011. Peegel 3. 9. klassi eesti keele õpik. Tallinn: Koolibri.
- Ehala, Martin, Mare Kitsnik. Praktiline eesti keel. 11. klass. 1. vihik. Tallinn: Künnimees.
- Emakeele Seltsi keeleteoimkonna otsused. Sidekriipsuga rindliitsõnade käänamine. 17.03.2016. <http://www.emakeeleselts.ee/keeleteoimkond.htm>.
- Erelt, Tiiu 1995. Numbrite kirjutamine. – Keel ja Kirjandus 3, 191–195.
- Erelt, Tiiu 1997. Eesti ortograafia. 2., täiendatud trükk. Tallinn: Eesti Keele Sihtasutus.
- Erelt, Tiiu 2000. Mis on eestlasele eesti morfoloogias raske? – Tiiu Erelt, Mati Erelt, Maire Raadik, Tiina Leemets, Sirje Mäearu, Keelenõuanne soovitab 2. Koostanud ja toimetanud Tiiu Erelt ja Maire Raadik. Tallinn: Eesti Keele Sihtasutus, 49–86.

- Erelt, Tiiu 2016. Eesti ortograafia. 5., täiendatud trükk. Toimetanud Maire Raadik. Tallinn: Eesti Keele Sihtasutus.
- EVS 8:2008. Infotehnoloogia reeglid eesti keele ja kultuuri keskkonnas. Tallinn: Eesti Standardikeskus.
- Kindlam, Ester 1976. Meie igapäevane keel. Tema hoolet ja seadet. Tallinn: Valgus.
- Muuk, Elmar 1927. Eesti keeleõpetus I. Hääliku- ja vormiõpetus. Akadeemilise Emakeele Seltsi toimetised XII. Tartu: Eesti Kirjanduse Seltsi kirjastus.
- Mäearu, Sirje 2016. Mitmest omadussõnast koosnevate üksuste kirjutamine ja käänamine. – Oma Keel 1, 62–69.
- Raadik, Maire 2015. Arvsõnade kokku-lahkukirjutuse seiku. – Õiguskeel 2015, 87–89.
- Raadik, Maire 2016. Sekretär-juhiabi ja lasteaed-alkkool. – Oma Keel 1, 71–78.
- Rahvusvahelise mõõtühikute süsteemi (SI) põhiühikud, nendest tuletatud ühikud, nende kord- ja osaühikud ning rahvusvaheliselt kehtestatud lisaühikud ja nende kasutamise viis. Lisa 1. https://www.riigiteataja.ee/aktilisa/1301/1201/2007/VV_208m_lisa.pdf#.
- Ratassepp, Priit 2005. Mõttest tekstini. Eesti keele õpik 9. klassile. Tallinn: Avita.
- Ratassepp, Priit, Katrin Puik 2013. Eesti keele õpik 9. klassile. Tallinn: Avita.
- Risthein, Endel 2011. Protsendist ja muust. – Keel ja Kirjandus 1, 57–58.
- Saari, Henn 2004. Keelehääling. Eesti Raadio „Keeleminutid” 1975–1999. Tallinn: Eesti Keele Sihtasutus.

OK